

Telganger

De Telganger is een uitgave van Zoogdierverseniging VZZ

Juni 2008

- Autovleren
- Zoldertellingen vleermuizen
- Wintertellingen vleermuizen
- Hazelmuis
- DagActieve Zoogdieren (DAZ)
- Das
- Eekhoorn
- Steenmarter
- Grote bosmuis
- Hoefdieren
- Waterspitsmuis
- Natura 2000 soorten verder in kaart
- Braakballen
- Basiscursus zoogdieren / vleermuizen
- Vleermuizen in langbroekerwetering
- Vis zoekt boomarter
- Gezocht: exotische zoogdieren
- Populaties van exotische eekhoorns in Nederland
- Soort van het jaar; de tussenstand
- Even voorstellen

Beste vrijwilliger,

Al 10 jaar stuurt Zoogdierverseniging VZZ haar waarnemers de Telganger, waarin we verslag doen van resultaten uit de monitoring-meetnetten, nieuwe projecten aankondigen en andere zoogdieren-gerelateerde nieuwtjes opnemen.

In 2006 kwamen daar de Telganger specials voor het Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren bij, de VONZ-specials. Dit voorjaar hebben we met de Gegevensautoriteit Natuur besloten de "algemene" en de "VONZ"-Telgangers te gaan bundelen tot een halfjaarlijkse, dikkere en kleurige uitgave.

De meeste van onze waarnemers-projecten vallen onder verspreidingsonderzoek (de VONZ-projecten, vaak éénmalige inspanningen voor een bepaald gebied om de verspreiding van een soort te bepalen) of onder monitoring (jaarlijks bezoeken van hetzelfde terrein of object om populaties te kunnen volgen).

Artikelen over de monitoringprojecten uit het Netwerk Ecologische Monitoring (de Wintertellingen vleermuizen, Zoldertellingen vleermuizen, Vleermuiztellingen vanuit de auto, Hazelmuisnesttellingen en Dagactieve zoogdieren) herken je aan **groen** in de titel, de verspreidingsonderzoekprojecten herken je aan het **blauw**.

Veel leesplezier met deze nieuwe Telganger. Ik hoop dat het je enthousiast maakt om naar buiten te gaan, en zoogdieren te spotten!

Jasja Dekker

Voor meetnetten zijn we vaak op zoek naar vrijwilligers. Direct aanmelden voor een VONZ-project of meer informatie verkrijgen kan op de volgende manieren:

website: www.vzz.nl

e-mail: vrijwilligers@vzz.nl

telefoon: 026-3705318

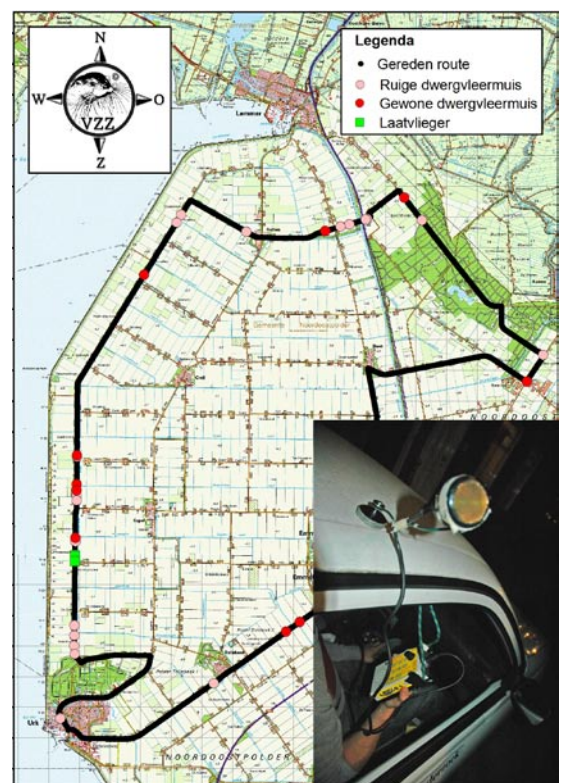
Netwerk Ecologische Monitoring (NEM)

NEM Auto- en bootvleren

Dit jaar zullen Zoogdierverseniging VZZ en het CBS in opdracht van de Gegevensautoriteit Natuur een proefjaar draaien voor een nieuw meetnet binnen het Netwerk Ecologische Monitoring: auto- en bootvleren. Het doel van dit nieuwe meetnet is het verkrijgen van trendgegevens voor soorten die met de bestaande meetnetten niet voldoende worden geteld, zoals gewone en ruige dwergvleermuis, rosse vleermuis en laatvlieger. Als bijproduct zal het meetnet verspreidingsgegevens opleveren van deze soorten, maar ook van bijvoorbeeld watervleermuis en meervleermuis. Zoals de naam al zegt, gaat om het om het tellen van vleermuizen langs auto (of boot of fiets) transecten.

Resultaten pilot

Vorig jaar werd een pilot uitgevoerd, waarin werd getest of deze methode voldeed. Er werden 10 transecten gereden, waarbij geluid van vleermuizen door een batdetector (een Anabat SD1) en geluidsopnameapparatuur werd vastgelegd. Ook de positie van de auto werd continu vastgelegd. Vervolgens werden deze geluiden geanalyseerd. Daarna kunnen de waarnemingen worden gebruikt voor trendbepalingen. De waarnemingen en locatiegegevens worden gekoppeld om verspreidingskaartjes te maken.

Route autovleren in de Noordoostpolder met waarnemingen.
Foto: © Jasja Dekker.

Bosvleermuis

Spectaculair was het aantreffen van de roep van een bosvleermuis *Nyctalus leisleri* op de opnames van een transect bij Winterswijk. De bosvleermuis wordt zeer zelden waargenomen, en er zijn momenteel geen verblijfplaatsen in Nederland bekend.

De techniek bleek erg laagdrempelig voor vrijwilligers: zij hebben geen ervaring met herkennen van vleermuisgeluiden nodig: iedereen met een rijbewijs of vaarbewijs kan dus meedoen. Toch zijn de dieren tijdens het rijden hoorbaar via de luidspreker van de batdetector: zo wordt het rijden van de route niet saai. Uit de pilot bleek dat de methode de gewenste dieren in voldoende aantal opvangt bij langere transecten, maar dat er een aantal verfijningen nodig is: zo willen we stoppunten van drie minuten opnemen, zowel aan water als in droge biotopen, om de trefkans met bepaalde soorten te verhogen.

Proefjaar

Na de haalbaarheidsstudie van 2007 volgt nu een proefjaar. Daarin willen we een nieuw type detector testen en de verfijningen doorvoeren. Ook zullen we een aantal transecten voor het tweede jaar rijden. Daarvoor zoeken we vrijwilligers!

Lijkt het u leuk om in de omgeving van uw woonplaats in juli of augustus een route te rijden, dan kunt u zich via email (vrijwilligers@vzz.nl) of per post opgeven bij de Zoogdiervereniging VZZ. We plannen, wanneer mogelijk, een transect in uw omgeving.

Vrijwilligers krijgen bij start van het meetnet een uitgebreide instructie, en natuurlijk krijgen ze de benodigde apparatuur in bruikleen.

Verder lezen?

Een uitgebreide rapportage van de pilot is te vinden op onze website, onder het kopje Onderzoek - Verspreiding/Monitoring: Dekker, J.J.A., Jansen, E.A. & Westra, S., 2007. Pilot auto- en bootvleren. VZZ rapport 2007.52. Zoogdiervereniging VZZ, Arnhem.

Jasja Dekker

NEM Zoldertellingen vleermuizen

In 2007 heeft de Gegevensautoriteit Natuur de Zoogdiervereniging VZZ gevraagd om een nieuw meetnet op te zetten om de aantontwikkeling van de grijze grootoorvleermuis en de ingekorven vleermuis te volgen. Daarvoor werden in 2007 zolders van kerken en andere grote gebouwen onderzocht en de aangetroffen vleermuizen op naam gebracht en geteld. Andere vleermuissoorten die werden aangetroffen werden genoteerd ter aanvulling van verspreidinggegevens ten behoeve van de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFP).

Aanzet

In 2007 is daarmee de eerste aanzet gegeven om het meetnet vorm te geven. Om het netwerk verder op te bouwen, zijn in het verspreidingsgebied van de grijze grootoorvleermuis en de ingekorven vleermuis (zuid Nederland) vrijwilligers opgeroepen om zolders te bezoeken waarvan bekend was dat de twee soorten (vrij) recent zijn aangetroffen. In totaal werden in 2007 48 zolders geteld en werden 6 soorten aangetroffen, waaronder de twee primaire doelsoorten. In de Telganger van november 2007 zijn de resultaten al weergegeven. Er is een handleiding ontwikkeld die momenteel door het CBS gedrukt wordt. Daarnaast is een determinatiewerk ontwikkeld die begin van de zomer beschikbaar komt. Momenteel wachten we op goedkeuring van de offerte om ook aankomend zomerseizoen vleermuizen te tellen op zolders.

Tellen

Vanaf 2008 zal er geteld gaan worden in telgebieden waarbij de zolders in een telgebied in 1 dag geteld worden om zoveel mogelijk dubbeltellingen door eventueel verhuizende vleermuizen (van de twee primaire doelsoorten) te voorkomen. Om zolders op te sporen, waarvan nu nog niet bekend is dat de primaire doelsoorten er gebruik van maken, zoeken we in Zeeuws Vlaanderen, Noord-Brabant en Limburg vrijwilligers om een lijst van potentiële zolders van kerken en andere grotere gebouwen samen te stellen en te controleren op vleermuizen. Op deze wijze ontstaat een compleet beeld van in gebruik zijnde zolders. Zolders waar de twee primaire doelsoorten zijn aangetroffen worden jaarlijks onderzocht en behoren tot het kernnet. Zolders waar andere vleermuizen worden aangetroffen of waarvan verwacht wordt dat ze gebruikt kunnen (gaan) worden door vleermuizen worden eens in de 3 tot 5 jaar geteld en behoren tot het perifeernet.

Uitbouw

Om het aantal meetpunten aan zolders ten behoeve van het achterhalen van verspreidinggegevens te vergroten is de planning om in 2009 vrijwilligers te zoeken en te trainen. We willen dan vanaf dat jaar ook in de provincies Zeeland, Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland een lijst van potentiële zolders samenstellen en controleren op het gebruik door vleermuizen. In het derde jaar (2010) richt de aandacht zich op de overblijvende provincies (Noord-Holland, Flevoland, Overijssel, Drenthe, Friesland, Groningen). De extra inspanning in 2009 en 2010 legt de nadruk bij de andere vleermuissoorten ten behoeve van de verspreidingsonderzoek. Te zijner tijd zal met personen en organisaties die al met zoldertellingen buiten de drie zuidelijke provincies bezig zijn, contact opgenomen worden om te vragen of ze mee willen werken aan het landelijke meetnet.

Heb jij zin om mee te gaan doen en woon je in of vlakbij de drie zuidelijke provincies? Meld je dan aan via vrijwilligers@vzz.nl. Je krijgt dan verdere informatie.

Vilmar Dijkstra

NEM Wintertellingen vleermuizen

De warmte in mei doen je de tellingen in de koude overwinteringobjecten snel vergeten. Op dit moment worden echter de telgegevens van de winter 2007/2008 ingevoerd. Er zijn nog een aantal telleiders die hun gegevens niet hebben aangeleverd. Aan hen de dringende vraag om dit zo spoedig mogelijk te doen.

Gewone grootoren in zachte en strengere winters

Iedere vleermuisteller kent het fenomeen dat tijdens zachte winters de grootoorvleermuizen minder present zijn in de overwinteringobjecten dan tijdens strengere winters. Verwacht wordt dat tijdens een zachte winter er nog veel dieren in holle bomen hangen. Om dit eens te illustreren worden hier de gegevens van de winter 2007 (zeer zachte winter) vergeleken met de winter van 2003 (koude winter). Daarbij zijn de Zuid-Hollandse gegevens niet meegenomen, omdat deze van de winter 2007 door een latere levering nog niet zijn opgenomen in de bestanden.

In 2007 werden in totaal 645 exemplaren aangetroffen in 275 objecten, tegen 1.038 in 2003 in 320 objecten. Een verschil van 393 exemplaren (38%). In 2007 werden er gemiddelde 2,35 grootoren geteld per object met grootoren, voor 2003 bedraagt dit 3,24. In onderstaand figuur zijn de objecten weergegeven die in beide winters zijn geteld en waar in minimaal 1 winter grootoren zijn aangetroffen. Wat opvalt dat in een warmere winter toch ook objecten bezet zijn die in een koudere winter niet bezet zijn. Toch zijn er twee keer zoveel objecten die wel in 2003 bezet waren en niet in 2007.

Fluctuaties die door de hardheid van de winter worden veroorzaakt zijn voor de indexen natuurlijk lastig. Is een eventuele afname in getelde grootoren te wijten aan een afname van de populatie of omdat de winters milder worden? Ondanks de warmer wordende winters laten de indexen echter een toename zien van het aantal getelde grootoren. Dat zou er op wijzen dat de werkelijke toename waarschijnlijk nog groter is. Het CBS is van plan om een analyse methode uit te werken om daarop eventuele correcties toe te kunnen passen. Hopelijk blijven we met enige regelmaat toch koudere winters krijgen, zodat we af en toe toch een goed ijk-moment hebben.

Vleermuizen en de mijnwet

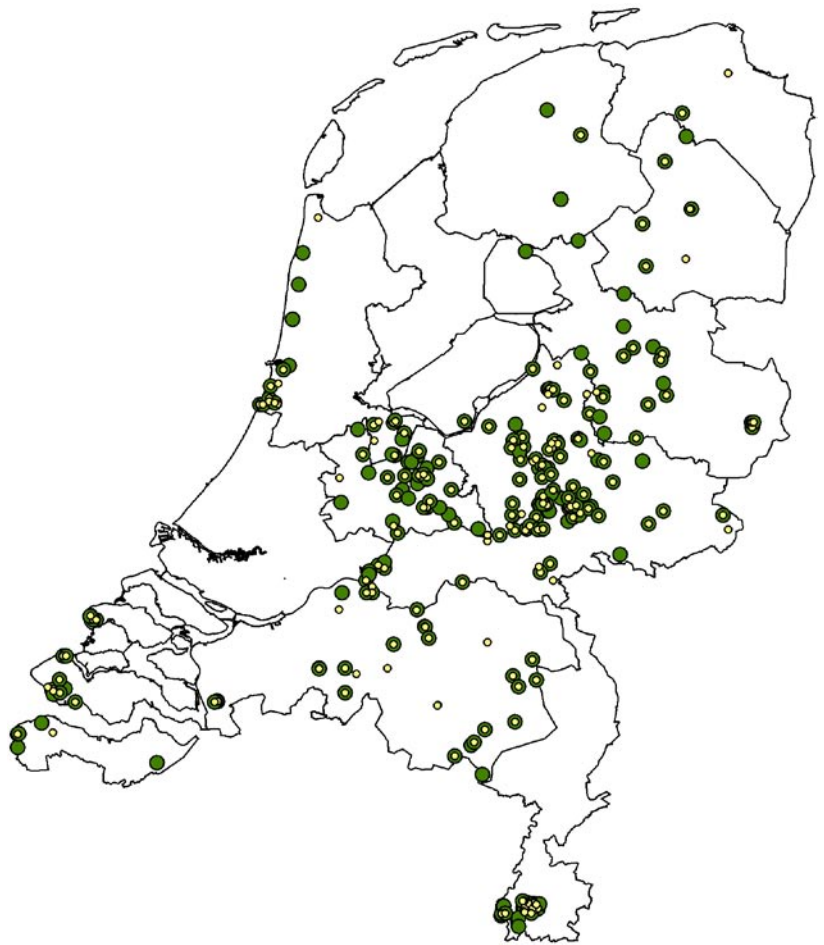
De mergelgroeven in Limburg vallen al enige jaren onder de mijnwet. Omdat de mijnwet wat betreft goedkeuring voor veilig gebruik altijd uitging van mijnbouw en tegenwoordig ander gebruik van toepassing is door grote groepen (denk aan de kerstmarkten en mountainbiken onder de grond), ontstond vorig jaar een probleem: een groot aantal mergelgroeven bleek afgekeurd of lange tijd niet meer gekeurd en daarom niet toegankelijk voor de vleermuistellers.

Toch hopen we dat deze situatie komend seizoen opgelost zal zijn. In samenspraak tussen het Ministerie van Economische Zaken, het ministerie van LNV, de Van Schaikstichting, de eigenaren van de groeven en de SOK, telgroep LOGE en Zoogdiervereniging VZZ wordt een handreiking "Extensief gebruik kalksteengroeven" opgesteld.

Deze handreiking maakt duidelijk dat er bij de vergunningverlening voor gebruik van de groeven een scheiding gemaakt kan worden tussen intensief gebruik (zoals mijnbouw, feesten en partijen, survivaltochten en rondleidingen) en extensief gebruik (zoals geologisch of historisch onderzoek, en ons vleermuisonderzoek). Extensief gebruikte mergelgroeven hoeven dan niet de strenge en dure uitgebreide keuring te ondergaan.

We verwachten dat deze handreiking komende maanden vastgesteld wordt, de keuring van de groeven dan snel doorgevoerd zal worden en er in de winter 2008-2009 geteld kan worden.

Vilmar Dijkstra & Jasja Dekker

Ligging van overwinteringobjecten van vleermuizen die zowel in de winter 2003 als winter 2007 zijn geteld en waar grootoren zijn aangetroffen (groot en groen=2003, klein en geel is 2007).

NEM Hazelmuis

Jaarlijks tellen vrijwilligers hazelmuisnesten in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring, in opdracht van de Gegevensautoriteit Natuur. In de Telganger van november 2007 presenteerden we de jaarcijfers van de hazelmuis tot en met 2006. Inmiddels zijn de nieuwe jaarcijfers over 2007 al weer verzameld, ingevoerd en doorgerekend door het Centraal Bureau voor Statistiek.

Seizoen 2007

De hazelmuisnesten worden geteld door een enthousiaste groep van 16 tellers, die gezamenlijk twee maal per jaar 36 (deel)transecten tellen. In 2007 werden op deze transecten in totaal 343 nesten geteld: een record-aantal. En ook volgens de daaruit berekende indexen was het een topjaar.

Indexen

Sinds begin jaren negentig is een duidelijk herstel opgetreden in de totale hazelmuispopulatie. We onderscheiden twee deelpopulaties. In de deelpopulatie Vijlenerbossen neemt de populatie nog steeds sterk toe. Van de tweede deelpopulatie, langs de Gulp (Roebelsbos-Groote Bos), is de populatie stabiel. Opmerkelijk is het vrij synchrone verloop waarbij goede en slechte jaren zich regelmatig lijken af te wisselen. Dit duidt op een gemeenschappelijke oorzaak van deze veranderingen zoals het weer, de voedselbeschikbaarheid (mastjaren) of andere grootschalige oorzaken.

Beheer heeft tot zeker hoogte effect op de populatie: in gebieden met hazelmuisvriendelijk beheer is sprake van een sterke toename. In gebieden zonder beheer lijkt de toename nog groter te zijn, maar wordt toch berekend als matige toename. Dat komt door de grote fluctuaties in aantallen: dat maakt de bepaalde index onbetrouwbaar.

Herontdekt!

Tijdens het verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren is de hazelmuis aangetroffen in een leefgebied waarvan werd aangenomen dat de soort hier verdwenen was. Bij Crapoel aan de noordkant van het oostelijk Gulpdal zijn door hazelmuisen aangeknaagde hazelnoten en bezette nestbuizen gevonden. De hazelmuis was hier niet meer waargenomen sinds de jaren zestig van de vorige eeuw.

Nieuw dit jaar was de Gliridae-dag in april, waar niet alleen het verloop van het afgelopen telseizoen in Nederland en Vlaanderen werd besproken, maar waar ook de laatste nieuwtjes over het eikelmuis-onderzoek door Zoogdiervereniging VZZ en Natuurpunt in deze beide landen werden uitgewisseld.

Grenzeloos?

In 2007 is door de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt een meetnet hazelmuis gestart ‘aan de Belgische kant’, in de Voerstreek, waarbij op dezelfde wijze wordt geteld als het Nederlandse meetnet. Gezamenlijk krijgen we zo een goed, grenzeloos beeld van de hazelmuis in de mergelstreek Nu het aanliggende Duitsland (Aachenerwald) nog!

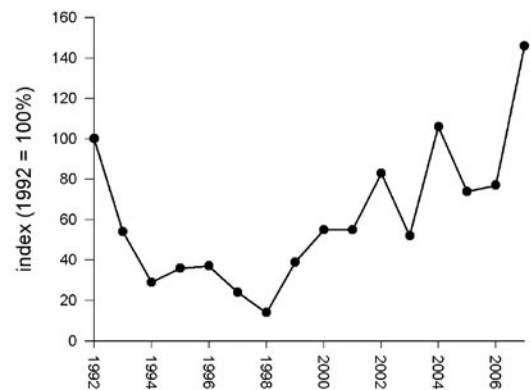
Brochure

Niet alleen binnen het Meetnet en het verspreidingsonderzoek Nederlandse zoogdieren waren er dit jaar hazelmuisactiviteiten: in samenwerking met enkele terreinbeheerders en gemeentes brachten de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL), de Zoogdierenwerkgroep Natuurpunt en de Zoogdiervereniging VZZ een brochure uit: ‘De hazelmuis, overleven op de grens’. Deze brochure gaat in op: de biologie van de soort, oorzaken achteruitgang, wettelijke verplichtingen, adviezen voor hazelmuisvriendelijk beheer en tips voor financieringsbronnen om dat beheer ook uit te kunnen voeren. De brochure is tegen verzendkosten op te vragen bij de Zoogdiervereniging VZZ, of kan als PDF downgeload worden op de website van de VZZ. Volg in het menu Soorten; Knaagdieren; Hazelmuis.

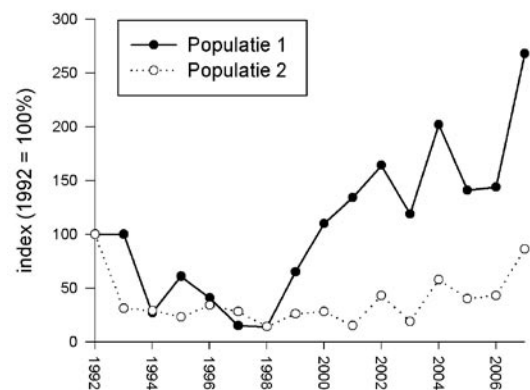
Tellen?

Nieuwe tellers kunnen zich opgeven voor deelname in 2008 door een mailtje te sturen naar: vrijwilligers@vzz.nl. Vermeld daarbij je naam, adres, telefoonnummer en geboortedatum en –plaats. Dat laatste is nodig voor de vergunning in het kader van de Flora- en faunawet die tellers nodig hebben. In september zal een trainings- en contactdag gehouden worden voor nieuwe vrijwilligers.

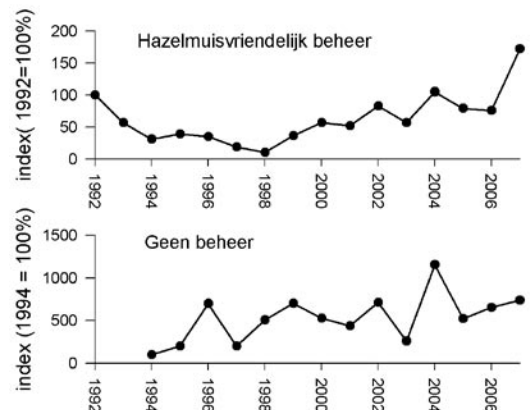
Jasja Dekker

Indexen hazelmuis in Nederland. Bron: CBS.

Indexen hazelmuis deelpopulaties. Bron CBS.

Indexen hazelmuisbeheer. Bron: CBS.

NEM DagActieve Zoogdieren (DAZ)

Het meetnet DagActieve Zoogdieren bestaat uit twee onderdelen. Het eerste onderdeel wordt uitgevoerd door vrijwilligers van SOVON. Tijdens de routes die ze afleggen voor vogeltellingen worden ook de zoogdieren genoteerd. Het tweede onderdeel is het tellen van konijnen in de duinen.

In de duinen worden al vele jaren konijnen geteld door de terreinbeheerders. Inmiddels zijn er verspreid over de (wadden)duinen 21 transecten. Er wordt 8 keer geteld in het voorjaar en 8 keer in het najaar. Inmiddels zitten de voorjaarstellingen erop en komen de eerste gegevens binnen. In een aantal gebieden lijken vergelijkbare aantallen als in 2007 geteld te zijn, maar er zijn ook gebieden waar dit voorjaar meer konijnen zijn geteld. Binnenkort zal het CBS nieuwe indexen van de konijntellingen tot 2008 gaan bepalen. De resultaten daarvan worden in het najaarsnummer van de Telganger geplaatst.

Hoewel de verzamelde gegevens verzameld worden voor het volgen van de populatieontwikkeling van konijnen, kunnen ze ook van pas komen voor andere doelen: zo onderzoekt Stichting Het Bargerveen op dit moment de relatie tussen de tapuit en het konijn in de duinen. De tapuit ging de afgelopen jaren sterk achteruit. Het dier is een grondbroeder, die vroeger regelmatig in konijnenholen broedde, en waarschijnlijk ook gebruikt maakte van de door konijnen kort gegraasde grasmatjes. Een stagair van Stichting het Bargerveen onderzoekt nu, per duingebied, of de achteruitgang van de tapuit gepaard gaat met die van het konijn.

Vilmar Dijkstra & Jasja Dekker

Konijn in hol. © Jasja Dekker.

Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ)

Het doel van het verspreidingsonderzoek is het gedetailleerd in kaart brengen van de actuele en potentiële leefgebieden en het uitbouwen van een groot vrijwilligersnetwerk. Het mes snijdt aan twee kanten. In de eerste plaats weten ondernemers, projectontwikkelaars en anderen (de initiatiefnemers van ruimtelijke ingrepen) dan waar globaal in Nederland beschermde soorten voorkomen. Zij kunnen met de aanwezigheid van deze soorten tijdig rekening houden bij het plannen en uitvoeren van ruimtelijke ingrepen. Dit voorkomt vertragingen en slepende (juridische) procedures. Aan de andere kant heeft LNV zelf ook behoefte aan dergelijke gegevens, onder andere in verband met rapportageverplichtingen richting Brussel. Deze behoefte komt onder meer voort uit bestaande wet- en regelgeving (onder andere Vogel- en Habitatrichtlijn en Flora- en faunawet). Indien nodig kunnen in een vroeg stadium passende maatregelen getroffen worden om het voortbestaan van de populaties van de betreffende soorten te garanderen. De belangen van zowel de overheid, ondernemers en de natuurbescherming zijn dus met de beschikbaarheid van deze gegevens gediend. Om dit efficiënt met vrijwilligers te doen is aansturing en methodeontwikkeling essentieel. In bepaalde gevallen is inzet met vrijwilligers niet of onvoldoende mogelijk en wordt daarom ingezet op professionele inventarisaties.

In navolging van onze inheemse zoogdiersoorten die op bijlagen van de Habitatrichtlijnen staan (en daarmee automatisch in tabel 3 van de Flora- en faunawet; zie elders in deze Telganger) wordt in 2008 ook de verspreiding van enkele andere beschermde soorten (die vermeld staan op tabel 2 dan wel 3 van de Flora- en faunawet) gericht nader bekeken. Het gaat hierbij specifiek om de das, eekhoorn, steenmarter, grote bosmuis, waterspitsmuis en hoefdieren (met name damhert, edelhert, wild zwijn). Voor de das en waterspitsmuis gaan we in 2008 gericht waarnemingen verzamelen. Voor de andere soorten wordt bekeken hoe compleet de actuele data zijn en wordt onderzocht wat de komende jaren noodzakelijk is om ook voor deze soorten in 2012 een dekkend beeld te hebben van hun verspreiding.

Net als voor de meetnetten is de Zoogdiervereniging VZZ nog op zoek naar vrijwilligers voor de verschillende VONZ projecten. Direct aanmelden voor een VONZ-project of meer informatie verkrijgen kan op de volgende manieren:

website: www.vzz.nl
e-mail: vrijwilligers@vzz.nl
telefoon: 026-3705318

VONZ Das

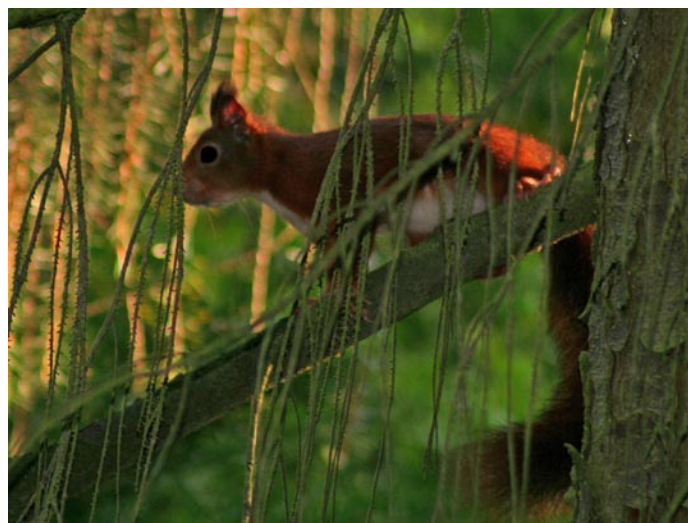
Door inzet van beroepskrachten van de Stichting Das&Boom Opvang en Advies, regionale dassenwerkgroepen en vrijwilligers van Zoogdiervereniging VZZ is 2007 het verspreidingsbeeld (op 10x10 km-hok niveau) van de das al voor een deel geactualiseerd. De Zoogdiervereniging VZZ zal dit in 2008 voortzetten met vrijwilligers, met de nadruk op de randen van het bekende verspreidingsgebied en gebieden waar het landschap sterk zal gaan veranderen.

Het onderzoek van de randgebieden is gewenst omdat de das zich geleidelijk maar gestaag uitbreidt en we deze verandering graag willen bijhouden. Het gaat hierbij onder andere om de Achterhoek, het riviereengebied, Friesland, Groningen en het zuiden van Noord-Brabant. In Friesland en Groningen zal samengewerkt worden met de provinciale zoogdierwerkgroepen en in Brabant met de Dassenwerkgroep Brabant. Verandering van het landschap speelt binnen deze gebieden het meest in het riviereengebied en in Noord-Brabant.

In vergelijking met vorig jaar zal wederom geprobeerd worden om 'meer dan incidentele bewoning van (dassen)burchten' vast te stellen. Naast burchteninventarisatie kunnen ook losse waarnemingen gedaan worden. Dit kunnen o.a. vondsten van verkeersslachtoffers en nachtelijke zichtwaarnemingen van foeragerende en rondlopende dassen zijn. Vrijwilligers die dassen willen inventariseren kunnen contact opnemen met het kantoor (vrijwilligers@vzz.nl) en krijgen o.a. een handleiding toegestuurd.

VONZ Eekhoorn

Exotische eekhoorns komen de laatste tijd veel in het nieuws (zie elders in deze nieuwsbrief). Echter, hoe gaat het met onze inheemse (rode) eekhoorn? Gezien het feit dat in Engeland de grijze eekhoorn (exoot) de inheemse eekhoorn heeft verdrongen, is het des te noodzakelijker goed in de gaten te houden hoe het met onze inheemse eekhoorn gaat. Ook voor deze soort zal de komende tijd bepaald worden waar en hoe we extra waarnemingen moeten verrichten, om het verspreidingsbeeld weer actueel te krijgen.

Rode eekhoorn. © Wesley Overman.

VONZ Steenmarter

De steenmarters komen steeds vaker in het nieuws onder andere vanwege het feit dat ze schade veroorzaken omdat ze kabels van auto's doorbijten. Vaak ervaren mensen ook geluid- of stankoverlast. Kennen is echter waarderen. Om mensen kennis te laten maken met de steenmarter en te informeren over zijn leefwijze hebben Landschapsbeheer Gelderland en de Zoogdierverseniging VZZ vorig jaar een brochure uitgebracht. In de folder wordt eveneens beschreven hoe om te gaan met steenmarters in de directe woonomgeving. Door deze kennis zal de aanwezigheid van een steenmarter in huis minder gauw hinder als gevolg hebben. Recent is nieuwe informatie over de steenmarter, op onze website geplaatst. De steenmarter breidt zich momenteel uit in ons land steeds verder naar het westen uit en we willen graag een actueel beeld houden van deze verspreiding. Gekeken zal worden waar en in wat voor vorm een meetnet voor de marterachtigen opgezet kan worden.

VONZ Grote bosmuis

In juli en augustus 2007 werden in Zuid-Limburg bij verspreidingsonderzoek naar de waterspitsmuis grote bosmuizen gevangen buiten het tot nu toe bekende leefgebied in de Vijlenerbossen. Zelfs bij Gulpen werd een grote bosmuis aangetroffen. Een onderzoek van de JNM in november 2007 toonde aan dat de soort inmiddels wijd verspreid is tussen de Geul en de Gulp. Nieuw zijn ook enkele vondsten bij Winterswijk. Het is duidelijk dat de grote bosmuis zich in Nederland uitbreidt. Dit kan er op termijn toe leiden dat deze soort, die alleen vanwege zijn beperkte verspreiding op de Rode Lijst staat, van die lijst verdwijnt. Het is belangrijk om de eventuele uitbreiding, en de snelheid ervan, goed in de gaten te houden. Allereerst zullen we nagaan waar de grote bosmuis op korte termijn te verwachten valt en vervolgens bekijken hoe we deze gebieden op aanwezigheid kunnen onderzoeken.

Figuur 8. Grote bosmuis. © Wesley Overman.

VONZ Waterspitsmuis

Voor het in kaart brengen van de verspreiding van de waterspitsmuis (en andere kleine zoogdiersoorten) loopt reeds gedurende een aantal jaren het 'Verspreidingsonderzoek muizen en spitsmuizen middels braakbalanalyse'. Dit onderzoek is wat betreft waterspitsmuis afhankelijk van het voorkomen van kerkuilen. Een analyse van de huidige dekking door deze kerkuilen van het potentiële verspreidingsgebied van de waterspitsmuis, levert een aantal ongedekte gebieden (km-hokken) op, waar dus aanvullend onderzoek nodig is.

In 2007 is begonnen worden met het daadwerkelijk verzamelen van gegevens met behulp van lokbuizen. Deze methode (reeds meerdere jaren in Groot-Brittannië toegepast) werd voor het eerst in Nederland gebruikt. Bij deze methode worden lokbuizen in een lijn van 10 buizen, geaasd met dierlijk materiaal, in een te onderzoeken gebied geplaatst. Analyse van de resten in de uitwerpselen aangetroffen in de lokbuizen moesten uitsluitsel geven over de aan- of afwezigheid van de soort: het aantreffen van aquatische invertebraten zou zekerheid geven of het om de uitwerpselen van waterspitsmuis gaat. Naast prooiresten in de uitwerpselen konden in voorkomende gevallen ook haren gedetermineerd worden (afkomstig van het zichzelf likken van de dieren).

De lokbuizen hebben echter minder positieve waarnemingen opgeleverd dan verwacht. Daarom gaan we in 2008 de inventarisatiemethoden opnieuw testen, nu in gebieden waarvan bekend is dat er veel waterspitsmuizen leven. De drie waterspitsmuisgebieden waar wordt gevangen zijn:

- Alde Feanen (Friesland)
- Nieuwkoopse Plassen (Zuid-Holland)
- Fochteloërveen (Friesland).

We zullen jullie op de hoogte houden van de ontwikkelingen hierbij.

VONZ Hoefdieren

Deze soorten worden in belangrijke mate gevolgd door organisaties buiten de Zoogdierverseniging VZZ, zoals het Faunafonds, de Vereniging Wildbeheer Veluwe en Vereniging Het Edelhert (tot voor kort Het Veluws Hert). Echter, ook de hoefdieren horen wel degelijk thuis binnen de zoogdierverseniging. Recent zijn de soortpagina's over het wild zwijn en het edelhert, met informatie over de ecologie en leefwijze van deze soorten, op onze website geplaatst. De hoefdieren breiden zich momenteel uit in ons land en we willen graag een actueel beeld houden van deze verspreiding, ook buiten de reguliere telgebieden. Tijdens het nieuwjaarsuitje zijn we te gast geweest bij Vereniging Het Edelhert en de ontvangst was zeer gastvrij. De Zoogdierverseniging is bezig met samenwerking met deze organisaties en denkt dit te kunnen verstevigen in de vorm van gezamenlijk verspreidingsonderzoek van hoefdieren.

April is de herten-telmaand omdat dan nog weinig blad aan de bomen zit en de herten weer volop in beweging zijn waardoor ze beter zichtbaar zijn. In vijf leefgebieden werden afgelopen april door ca. 25 ploegen van Vereniging Het Edelhert per telgebied op 2 ochtenden/avonden een inventarisatie gehouden van de herten. Een telploeg bestaat uit twee tellers: een faunabeheerder uit het betreffende gebied, die ter plaatse goed bekend is en een onafhankelijke hertenkenner ter controle. Nagegaan zal worden in hoeverre geïnteresseerde leden van de VZZ volgend jaar mee kunnen doen. Mogelijk dat ze daartoe eerst deel kunnen nemen aan de cursus Grofwild van Vereniging Het Edelhert.

Eind mei zijn op de Veluwe de eerste tellingen van wilde zwijnen gehouden. De tellers bestonden uit medewerkers van de faunabeheereenheid, de provincie Gelderland en diverse natuurorganisaties, zoals van Vereniging Het Edelhert. In leefgebied Noordoost waren maar liefst 125 tellers actief, verdeeld over 80 telplaatsen. Na een rustige en best wel ideale telavond kwamen de voorlopige aantallen op 380 biggen, 54 bruine biggen, 125 zeugen (dus gemiddeld 1 per teller!) en 7 keilers. Op de Zuidoost-Veluwe werden in totaal 886 zwijnen geteld. Vorig jaar liepen er naar schatting nog 6000 wilde zwijnen rond op de Veluwe en tussen juli 2007 en februari 2008 zijn maar liefst 4009 zwijnen afgeschoten omdat bepaald is dat de draagkracht 800 dieren betreft. Dit is uitgebreid in het nieuws geweest. Als Zoogdierverseniging VZZ zijn we van mening dat er in Nederland meer ruimte moet komen voor wilde zwijnen.

Wild zwijn. © Bram Achterberg.

Het zien van hoefdieren vervult een duidelijk gevoel van natuurbeleving. Als je tips wilt om de kans op het zien van hoefdieren te vergroten ga dan naar www.hetveluwshert.nl. Waarnemingen van alle hoefdieren blijven zeer waardevol en geef ze door via www.telme.nl. In vergelijking met de exotische eekhoorns wordt het misschien tijd om ook een beeld te schetsen van de verspreiding van min of meer vrijlevende hoefdieren zoals schotse hooglanders, heckrunderen, galloway runderen en konikpaarden en (straks) wisenten. De mogelijkheden hiertoe worden binnenkort onderzocht.

VONZ Natura 2000 zoogdiersoorten verder in kaart

Nederland moet elke zes jaar aan de Europese Commissie rapporteren over de Staat van Instandhouding (SvI) van de soorten die in de bijlagen van de Habitatrichtlijn staan. Het gaat hierbij om de boomarter, bunzing, otter, bever, hamster, noordse woelmuis, hazelmuis, alle soorten vleermuizen, gewone zeehond, grijze zeehond, tuimelaar, witsnuitdolfijn en bruinvis. In 2006 heeft Nederland gerapporteerd over de (nul)situatie in de periode 2001-2006. De volgende rapportage zal in 2012 plaatsvinden en een beschrijving geven over de periode 2007-2012. Voor alle Natura 2000-gebieden dienen tevens beheerplannen opgesteld te worden waarbij aantals- en verspreidingsgegevens een bijdrage kunnen leveren. Terreinbeheerders zullen bovendien inzicht willen krijgen in de effecten van beheersmaatregelen op de 'staat van instandhouding' van soorten en habitattypen zodat ze hun beheer kunnen plannen en aansturen.

De Staat van Instandhouding wordt beoordeeld aan de hand van de verspreiding, de populatie, de leefgebieden en de toekomst.

De otter en hamster worden sinds ze zijn uitgezet nauwlettend in de gaten gehouden door werknemers van Alterra. Hierdoor bestaat inmiddels een goed beeld van de SvI voor deze twee soorten (zie www.otter.alterra.nl en www.korenwolfwereld.nl). Telprogramma's voor de zeezoogdieren worden uitgevoerd door medewerkers van Imares en de Waterdienst van Rijkswaterstaat. Hierbij maken ze gebruik van vliegtuigen en gezien de kosten die hierbij gepaard gaan is het niet mogelijk dat vrijwilligers dit op zich nemen. Omdat de hazelmuis zo zeldzaam voorkomt is men bij de Gegevensautoriteit Natuur van mening dat we naast het lopende meetnet Hazelmuis rond 2011 eventueel gericht aanvullende inventarisaties kunnen uitvoeren.

De VZZ-werkgroepen zijn zeer actief in het verzamelen van zoogdiergegevens. De grootste werkgroep is de Vleermuiswerkgroep (zie www.vleermuizen.net). Sinds 2000 zijn ongeveer 300 waarnemers actief bezig met vleermuizen. Voor een aantal soorten uit het NEM (franjestaart, gewone baarvleermuis, vale vleermuis, ingekorven vleermuis) is de winterverspreiding redelijk tot goed bekend. De compleetheid van de zomerverspreiding voor deze en andere vleermuizen op 10x10 km de afgelopen jaren wordt aangegeven als redelijk (80-95%) voor de meervleermuis, matig voor vijf soorten (Bechsteins vleermuis, franjestaart, gewone baardvleermuis, vale vleermuis en watervleermuis) en slechts (<50%) voor de negen overige soorten. Op 5x5 km is dit nog slechter en op 1x1 km is het voor alle soorten helaas slecht. Voor de vleermuizen worden twee nieuwe meetnetten voor aantalmonitoring, naast de vleermuiswintertellingen, opgezet; te weten een meetnet waarin vleermuizen met behulp van batdetectors in auto's worden geïnventariseerd en een meetnet waarin de grijze grootoorvleermuis en de ingekorven vleermuis op zolders worden gevolgd (zie elders in deze nieuwsbrief).

Soorten VONZ 2008

Voor het bepalen van het verspreidingsgebied worden alle waarnemingen (dus ook van trekkende individuen of zwervers) gebruikt. In 2008 richt het verspreidingsonderzoek zich vooral op de bunzing, de boommarter, de bever en de noordse woelmuis.

Boommarter. © Bram Achterberg.

Bunzing

De bunzing is door Zoogdierverseniging VZZ uitgeroepen tot soort van het jaar 2008 (zie elders in deze nieuwsbrief). Mede als gevolg daarvan is de werkgroep kleine marterachtigen weer in het leven geroepen (zie www.vzz.nl/werkgroepen). Hoewel de bunzing geen doelsoort is in het NEM, wordt deze binnen het meetnet DagActieve Zoogdieren (DAZ; zie elders in deze nieuwsbrief) wel waargenomen. De bunzing komt nog steeds wijdverspreid in Nederland voor. Echter, om een goed beeld te krijgen van de aantalonwikkeling van de bunzing is een uitbreiding van DAZ-meetnet gewenst. Ook het opzetten van een systematische registratie van het aantal verkeersslachtoffers kan hierbij helpen. Wij bekijken of dit vanaf 2009 van start kan gaan.

Bever

Voor de bever verrichten de leden van de beverwerkgroep (VZZ-BWN zie www.beverwerkgroep.nl) veel werk. Jaarlijks organiseert de werkgroep de Nationale Beversporendag waarbij in bevergebieden op kilometerhok-niveau bekeken wordt waar bevers voorkomen. Daarnaast zijn goede contacten met de bestrijding van muskus- en bevorratten. Zij geven nieuwe vestigingen van bevers door. De kennis over de verspreiding van de bever is daardoor vrij goed bekend. Aan aantalmonitoring wordt relatief weinig gedaan. In de Biesbosch worden jaarlijks transecttellingen gehouden. In Flevoland worden tellingen bij burchten georganiseerd door Landschapsbeheer Flevoland in samenwerking met de beverwerkgroep. De Beverwerkgroep Nederland van de VZZ wil graag een actueel beeld houden van de verspreiding van bevers in heel Nederland. Daartoe roept zij mensen op waarnemingen van bever(sporen) te melden.

Voor de continuïteit van de gegevensverzameling zou het verstandig zijn om het netwerk van vrijwilligers dat nu is opgebouwd onder te brengen in een verspreidingsmeetnet binnen het NEM.

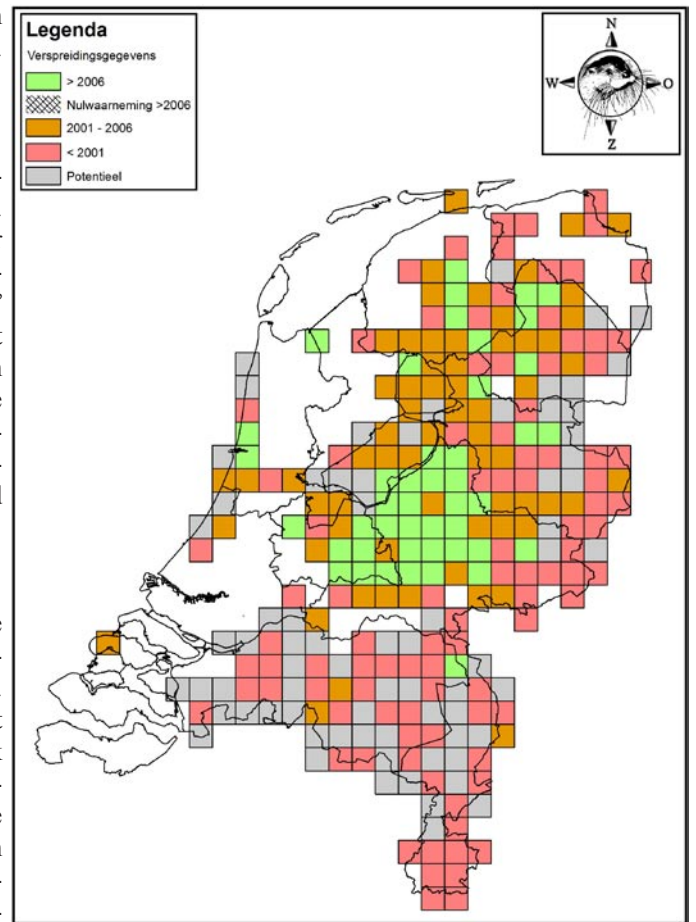
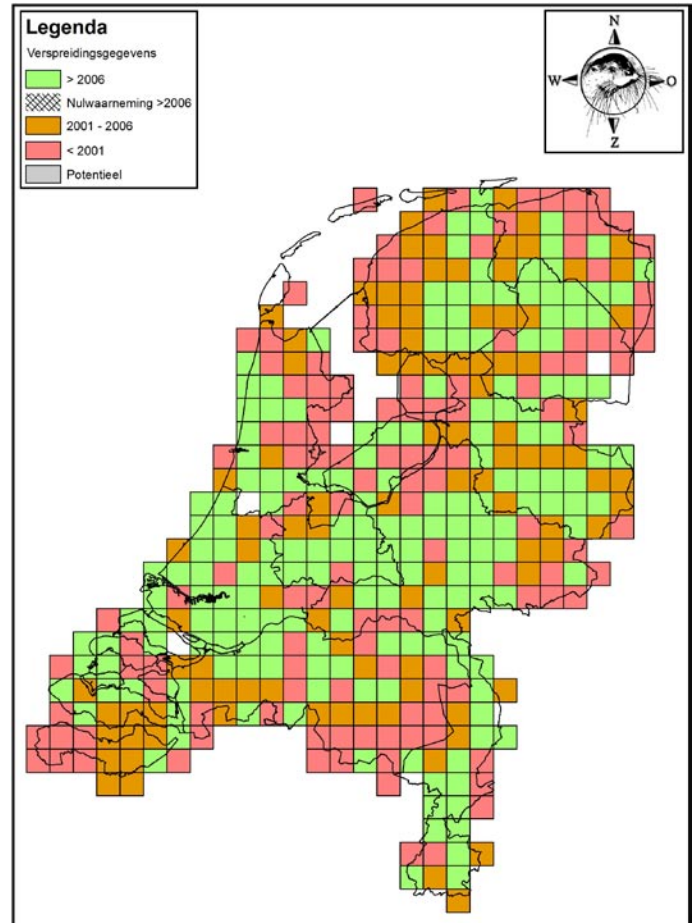
Verslagen van de tellingen in de Biesbosch van voorgaande jaren zijn terug te vinden op <http://www.vzz.nl/publicaties/castor/castor.htm>.

Boommarter

Voor de boommarter verrichten de leden van de Werkgroep Boommarter Nederland (VZZ-WBN, zie www.boommarterwerkgroep.nl) veel werk. De kennis over de verspreiding van de boommarter is in de kerngebieden (Utrechtse Heuvelrug, Veluwe, Drents-Friese Wold) zeer goed. Er zijn echter nog steeds 'randgebieden' waar het zeer lastig is om vast te stellen of de boommarter er niet dan wel in zeer lage dichtheden voorkomt. Deze gebieden zullen in de komende jaren onder andere met behulp van cameravallen (zie elders in deze nieuwsbrief) onderzocht worden. Voor het verspreidingsonderzoek 2008 wordt voorzien om onder andere in Gaasterland en in het gebied langs de Overijsselse Vecht de aanwezigheid te onderzoeken.

Noordse woelmuis

Muizen kennen een sterke aantalschommeling, zowel gedurende het jaar als tussen de jaren. Dit geldt ook voor de noordse woelmuis en daarom is onbekend hoe groot de Nederlandse populatie is. Ook het exacte aantal km-hokken waarbinnen de soort voorkomt is niet volledig bekend. Voor de noordse woelmuis is het wenselijk om het verspreidingsonderzoek te continueren zoals dat de afgelopen jaren loopt. Doormiddel van braakbalonderzoek kan op grote schaal (10x10 of 5x5) bepaald worden waar noordse woelmuizen voorkomen. Echter, de verspreiding op km-hok niveau, of nog beter daarbinnen op habitatniveau kan echter alleen maar door middel van gericht vangen met inloopvallen plaatsvinden.

Door zijn grote gelijkheid met de aardmuis en de veldmuis is de noordse woelmuis in Nederland slechts door een handvol mensen (de soortenexperts) te inventariseren. Om het aantal mensen met deze kennis te vergroten en het werk te verdelen worden ook in 2008 weer drie kampjes georganiseerd (zie www.noordsewoelmuis.nl). Deze kampjes zullen plaatsvinden in de nazomer (vanaf september) en worden dit jaar gehouden in de Alde Faenen, rond Utrecht en in Zuid-Holland. Geef je nu alvast op via vrijwilligers@vzz.nl.

Telmee

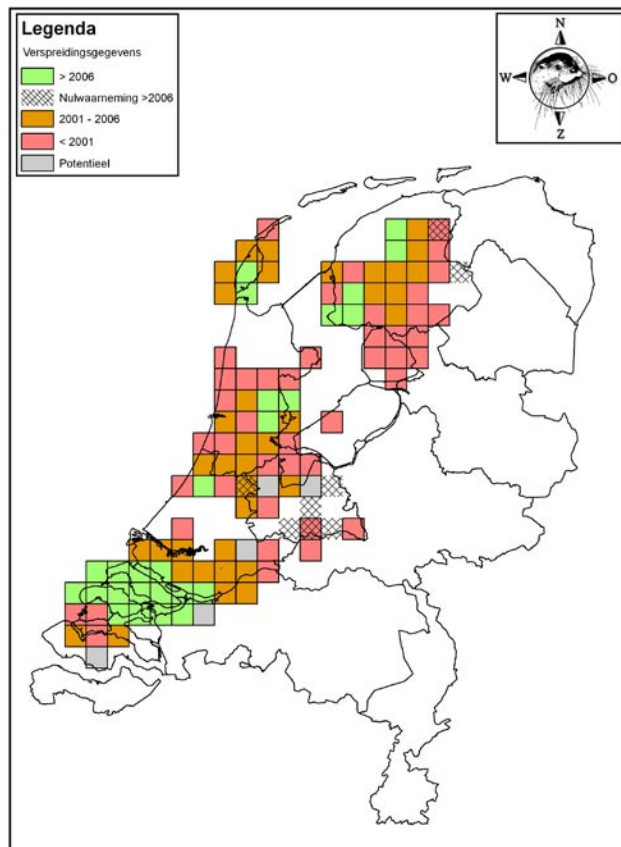
Heb je bovengenoemde soorten ergens gezien geef ze dan aan ons door zodat ze meetellen, o.a. voor de nieuwe Zoogdieratlas van Nederland. Sinds 24 november is de nieuwe invoersite www.telmee.nl in de lucht; product van intensieve samenwerking tussen de PGO's (Zoogdiervereniging VZZ, De Vlinderstichting, SOVON, FLORON, RAVON, TINEA, EIS-Nederland, NMV, BLWG en ANEMOON). Groot voordeel van deze site is dat je alle soortgroepen door elkaar kunt doorgeven en dat je maar één inlogcode nodig hebt.

Ook oude waarnemingen die je nog niet eerder hebt doorgegeven blijven zeer welkom. Al je doorgegeven waarnemingen kun je binnenkort ook via de site www.telmee.nl bekijken en downloaden, zodat je hiermee een prima archief hebt.

Telmee.nl is volop in ontwikkeling. Nu al kun je Nederlandse soorten in andere Europese landen invoeren en zeer binnenkort wordt de soortenlijst uitgebreid met alle in Europa voorkomende soorten. Daarmee wordt het dus mogelijk om al je buitenlandse waarnemingen in te voeren en selecties te maken uit je waarnemingen, bijvoorbeeld van een soort of gebied. Daarnaast zijn er openbare verspreidingskaarten van de verschillende soorten waarop je je eigen waarnemingen kunt herkennen door de kleur van de stippen. Uiteraard wordt er zorgvuldig omgegaan met waarnemingen van kwetsbare soorten en zullen de openbare kaarten niet de exacte locaties weergeven maar de stippen op uurhok (5 x 5 km) zetten. Tevens wordt er hard gewerkt aan een validatiesysteem.

Kortom: het wordt nog makkelijker om je waarnemingen op een goede manier door te geven en daarmee zullen die waarnemingen nog beter gebruikt worden voor de bescherming van die soorten. Ook voor Europese waarnemingen wordt [telmee.nl](http://www.telmee.nl) een interessante standaard. Het ligt ook voor de hand dat andere landen de site gaan gebruiken voor het verzamelen van waarnemingen.

Richard Witte van den Bosch

Verspreiding noordse woelmuis.

VONZ Braakballen

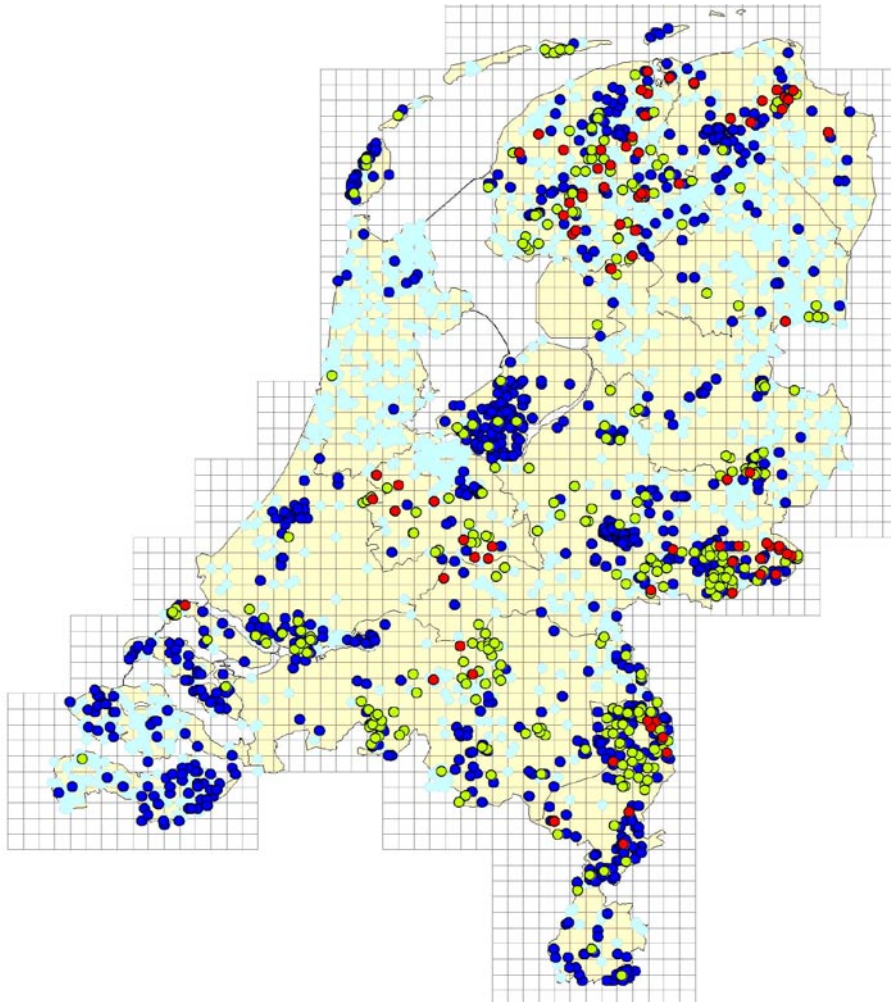
Het braakbalonderzoek richt zich op het vastleggen van de verspreiding van met name noordse woelmuis, waterspitsmuis en veldspitsmuis in Nederland. Het onderzoek heeft ook in 2007 weer een groot aantal nieuwe gegevens opgeleverd. In totaal zijn 500 kerkuilbraakbalpartijen geanalyseerd, waarvan er ruim 300 meer dan 150 prooien bevatten. Dit laatste is van belang, want in het geval van het niet-aantreffen van één van de doelsoorten in een partij van voldoende grootte (minimaal 150 prooien) betekent dat die soort zich niet binnen het jachtgebied van die kerkuil bevindt.

Veldspitsmuis

In 2007 zijn er op slechts 1 locatie braakballen met restanten van veldspitsmuizen verzameld. Dit lage aantal is te verklaren doordat uit de gebieden waar de veldspitsmuis aangetroffen kan worden (ZO-Drenthe/NO-Overijssel en Zeeuws-Vlaanderen) de afgelopen jaren geen braakballen aangeleverd zijn.

Waterspitsmuis

In 2007 zijn er op 90 locaties waarnemingen van waterspitsmuizen verzameld; onderstaande figuur geeft de locaties met vondsten van waterspitsmuizen als onderdeel van het totaal aantal in 2007 verwerkte locaties. Dat zelfs het zeer langdurig volgen van een locatie voor verrassingen kan zorgen, geeft locatie1043 in Limburg die, voorheen 9 keer bemonsterd, in 2007 voor het eerst een waterspitsmuis opleverde!

*Braakballocaties van 2007 (lichtgroen), met daarbinnen waterspitsmuisvondsten (rood); braakballoca-
ties uit 2002-2007 (blauw); oudere braakballoccaties (lichtblauw).*

Noordse woelmuis

In 2007 zijn er op 35 locaties braakballen met restanten van van noordse woelmuizen verzameld. Bovenstaande figuur geeft de locaties met deze vondsten van noordse woelmuizen als onderdeel van het totaal aantal in 2007 verwerkte locaties. Het aantal nieuwe noordse woelmuislocaties van het afgelopen jaar is beperkt, omdat buiten Friesland er een gering aantal partijen uit de andere noordse woelmuisgebieden verzameld is; bijna geen partijen uit Zeeland, Noord-Holland en Texel en beperkt uit Zuid-Holland. Uit Utrecht kwamen meerdere partijen, maar slechts 4 uit de weinige noordse woelmuisgebieden; in deze partijen werden geen noordse woelmuizen aangetroffen.

2008

In 2008 zullen we ons vooral gaan richten op verwerven van braakballen uit de veldspitsmuisgebieden Zeeuws-Vlaanderen en ZO-Drenthe/NO-Overijssel en de noordse woelmuisgebieden van Noord- en Zuid-Holland en Zeeland. Daarnaast willen we ook proberen meer braakballen te krijgen uit de waterspitsmuisgebieden van Groningen en Utrecht/Zuid-Holland. Zo hopen we ons beeld van de verspreiding van die twee soorten te verbeteren.

Meepluizen?

Nieuwe braakbalpluizers zijn altijd welkom. Heeft u interesse om mee te pluizen, kunt u zich opgeven bij vrijwilligers@vzz.nl of per post, onder vermelding van "Braakbalonderzoek".

Dick Bekker

Overig nieuws

Buiten het 'Netwerk Ecologische Monitoring' en het 'Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren' spelen er bij de Zoogdiervereniging VZZ altijd veel andere dingen die het melden waard zijn. Hieronder een kleine selectie daaruit.

Basiscursus zoogdieren / vleermuizen

Stel, je bent geïnteresseerd in zoogdieren of vleermuizen maar hebt weinig kennis en ervaring. Je bent op zoek naar een cursus over de beginselen van de zoogdier danwel vleermuiskunde; een cursus die je inwijdt in de kneepjes van het boeiende vak van zoogdieronderzoeker. Of stel dat je een zoogdier- of vleermuiswerkgroep onder je hoede hebt en mensen zoekt om de gelederen te versterken. Je wilt wel een cursus organiseren waarmee je nieuwe veldwerkers kunt opleiden, maar tijd en materiaal ontbreekt om een dergelijke cursus op te zetten. Deze cursussen zijn er nu; de basiscursus zoogdieren inventariseren en de basiscursus vleermuizen inventariseren.

De basiscursussen zijn ontwikkeld in 2006 in het kader van de campagne TELMEE. Deze campagne beoogde nieuwe waarnemers op te leiden die gemotiveerd en in staat zijn betrouwbare zoogdierwaarnemingen te doen. In 2006 zijn deze cursussen gegeven op 10 locaties voor ruim 100 deelnemers. Alle deelnemers waren vrijwel zonder uitzondering enthousiast.

's Nachts met een batdetector het veld in. © Hans Huitema.

Het materiaal is recentelijk aangepast zodanig dat het een soort "doe-het-zelf" cursus is geworden. Het materiaal van beide cursussen omvat een syllabus over de behandelde soorten en een docentenhandleiding met instructies voor het opzetten van een cursus. Op een bijbehorende cd staan, naast deze documenten, diverse powerpoint presentaties en achtergrondinformatie. Het materiaal wordt onder bepaalde voorwaarden tegen kostprijs ter beschikking gesteld voor mensen die nieuwe veldwerkers willen opleiden. Van gebruikers verwachten we dat ze het materiaal uitsluitend gebruiken voor het opleiden van waarnemers zonder winst oogmerk en vragen we na afloop de cursisten te instrueren hun waarnemingen via www.telmee.nl te registreren.

Belangstellenden kunnen het materiaal bestellen of meer informatie over de Basiscursussen krijgen via vrijwilligers@vzz.nl.

Hans Huitema

Vleermuizen in Langbroekerwetering

Introductie

De Zoogdiervereniging VZZ en de Vereniging Natuur en Milieu Wijk bij Duurstede, zijn door de Provincie Utrecht gevraagd om gedurende de periode 2007-2010 de vleermuizen in het Langbroekerwetering gebied in kaart te gaan brengen. De Langbroekerwetering heeft grote landschappelijke waarden: er liggen negentien landgoederen en er is een afwisseling van bossen, weilanden, boomgaarden, houtwallen en weteringen. Er is een gebiedscommissie ingesteld, zij probeert de natuur en landschappelijke waarden van het gebied te behouden en te versterken en tegelijk de landbouw en recreatie activiteiten een impuls te geven. Het Langbroekerwetering gebied is een interessant gebied voor vleermuizen. Gezien de landschapsstructuur en ligging van het gebied tussen de rivier de Lek en de Utrechtse Heuvelrug is te verwachten dat het hele gebied belangrijk is voor vleermuizen. Echter er is geen goed en recent overzicht van de aanwezige vleermuizen. De aanwezige gegevens zijn gedateerd en op een grove schaal (5km*5km) verzameld. Hierin willen we verandering brengen door de komende jaren op zoek te gaan naar de vleermuizen in het Langbroekerweteringgebied en deze gegevens gedetailleerd vast te leggen.

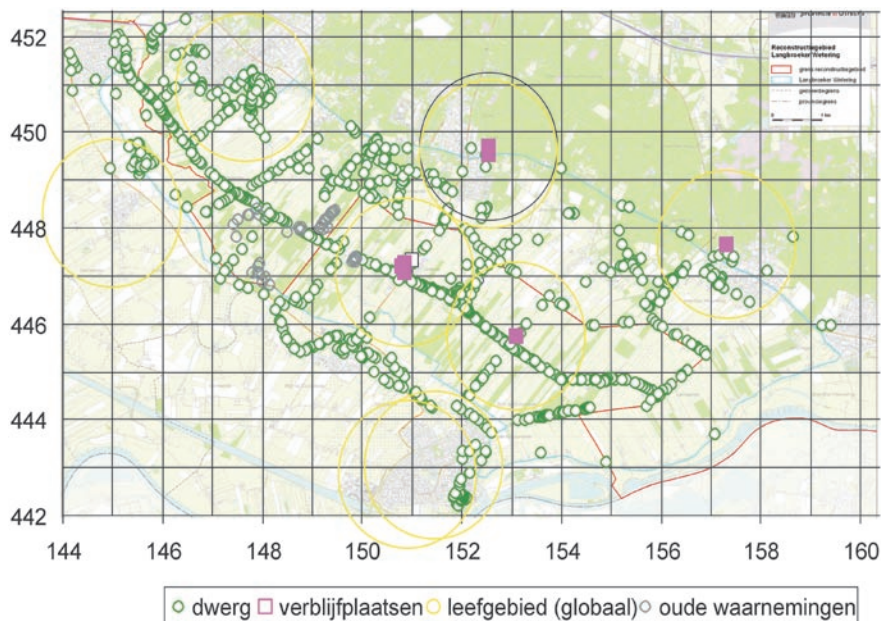

Inventarisatie per kano op de Kromme Rijn. © Bernadette van Noort.

Echter er is geen goed en recent overzicht van de aanwezige vleermuizen. De aanwezige gegevens zijn gedateerd en op een grove schaal (5km*5km) verzameld.

Hierin willen we verandering brengen door de komende jaren op zoek te gaan naar de vleermuizen in het Langbroekerweteringgebied en deze gegevens gedetailleerd vast te leggen.

Voor het opleiden van zowel beginners als gevorderde vrijwilligers worden excursies, instructie avonden en in elk geval een weekend georganiseerd over het herkennen van algemene vleermuissoorten en bijbehorende echolotatie geluiden. Daarnaast zullen de kerkzolders en mogelijk ook boerenschuren in het gebied worden gecontroleerd op aanwezigheid van vleermuizen. Vorig jaar zijn in verschillende dorpen verblijfplaatsen van vleermuizen opgespoord, of zijn er aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van groepen, door het vinden van vliegroutes. Naast het bezoeken van de dorpen en buitengebieden willen we dit jaar speciale aandacht aan de landgoederen besteden.

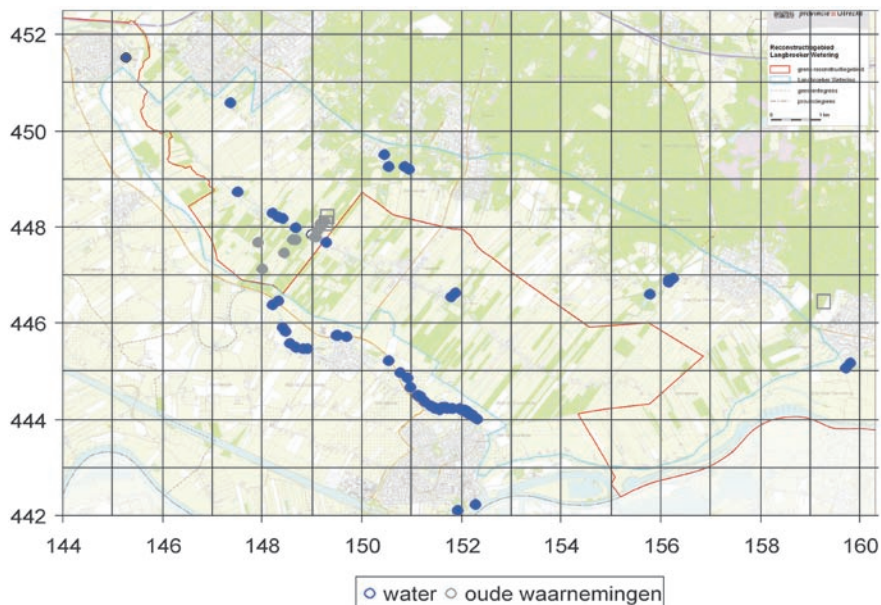
Waarnemingen van gewone dwergvleermuizen.

Resultaten

In 2007 zijn diverse publieksexcursies en wandelingen georganiseerd, onder andere op het landgoed Broekhuizen, tijdens de 1001 soortendag en in het Kasteelbos van Wijk bij Duurstede. Tijdens cursus- en trainingsavonden is ingegaan op soortherkenning en gedrag met behulp van batdetector, strategisch gebruik van de nacht en de baltsgeluiden van de verschillende soorten.

De dorpen en omgeving van Driebergen, Doorn, Langbroek, Leersum, Overlangbroek, Odijk, Wijk bij Duurstede en Amerongen zijn door een vaste groep vrijwilligers bekeken. In deze dorpen zijn verblijfplaatsen en vliegroutes opgespoord. Hoogtepunt was een kano excursie op de Kromme Rijn, waar vanuit vijf kano's de passerende (water) vleermuizen in beeld zijn gebracht.

Daarnaast zijn er drie autotranssect routes gereden waarbij per route op een honderd tal punten vleermuizen zijn geregistreerd. Op en om de landgoederen Sandenburg, Broekhuizen, Beverweert, Hoge Woerd, Moersbergen, Dennenbos en Kasteelbos Wijk bij Duurstede is gekeken naar de aanwezigheid van vleermuizen en vleermuispopulaties. In de lokale pers werden bewoners met vleermuizen in huis opgeroepen om verblijfplaatsen van vleermuizen te melden.

Waarnemingen van watervleermuizen.

Op dit moment zijn ruim 1000 waarnemingen verzameld op een nauwkeurigheidniveau van 10-25 meter. In totaal zijn in 2007 meer dan 173 kwadranten van 0.25 km bezocht, dit is iets meer dan de helft van het Langbroekerweteringgebied. Enkele lanen en lineaire structuren zijn gecontroleerd op aanwezigheid van vliegroutes. In verschillende dorpen zijn verblijfplaatsen van gewone dwergvleermuizen opgespoord, of er zijn aanwijzingen gevonden van de aanwezigheid van groepen, door het vinden van vliegrouten.

tes. Voorafgaand aan dit onderzoek was al een locatie van laatvliegers bekend, maar op verschillende andere locaties zijn aanwijzingen gevonden van nog meer groepen. Daarnaast is er een enkele verblijfplaats gevonden van rosse vleermuizen en grootoren. Het overgrote deel van de waarnemingen betreft gewone dwergvleermuizen en laatvliegers resp. 74% en 10% van het totale aantal waarnemingen.

Minder algemene soorten in het gebied zijn ruige dwergvleermuizen, watervleermuizen, rosse vleermuizen en gewone grootoortvleermuizen. Lokaal in het gebied zijn ook andere vleermuizen waargenomen van het geslacht *Myotis*. Dit zal uitwijzen of gewone baardvleermuizen, Brandts baardvleermuizen en/of franjestaarten daadwerkelijk in het Langbroekerweteringgebied voorkomen. De oproep in de lokale pers, om verblijfplaatsen van vleermuizen in huis te melden, leverde 15 reacties uit de dorpen Driebergen, Langbroek, Houten, Wijk bij Duurstede, Leersum en Cothen op.

Meedoen

Ook in 2008 zijn we weer op zoek naar gemotiveerde vrijwilligers (bij voorkeur uit de directe omgeving), die mee willen doen aan dit onderzoek! Ervaring met het inventariseren van vleermuizen of het gebruiken van een batdetector is niet vereist. Tijdens het 's avonds inventariseren van de vleermuizen in het gebied gaan er deskundigen mee en ook zal er dit seizoen een cursus plaatsvinden. Een unieke gelegenheid dus om met vleermuisonderzoek te beginnen en te leren omgaan met een batdetector. Het benodigde materiaal (batdetector, GPS etc.) is aanwezig. Opgave voor activiteiten is vereist. Het activiteiten programma is te vinden op: www.vzz.nl/onderzoek_advies/langbroekwetering/programma-vlereninlangbroek.html

Stuur voor meer informatie of om aan te melden voor een activiteit een e-mail naar vrijwilligers@vzz.nl.

Neeltje Huizenga

Vis zoekt boommarter

De boommarter is voor veel zoogdierliefhebbers een soort die ze graag een keer willen zien. Twee stagiaires van de Zoogdierverseniging VZZ willen de boommarter ook graag waarnemen. Anja Oude Tjdhof en Madieke Gehem hebben hiervoor wel een heel bijzondere techniek. Met behulp van vis zoeken zij de boommarter en leggen hem vast op foto met cameravallen. Heeft u wel eens een vis een boommarter zien zoeken? Anja en Madieke dus wel! Zij zijn sinds februari bezig met een onderzoek voor de zoogdierverseniging VZZ. Anja Oude Tjdhof is student Natuur en Landschapstechniek en doet haar afstudeerproject getiteld: "De boommarter nader bekeken". Zij doet dit in samenwerking met de studente diermanagement Madieke Gehem. Het doel van het onderzoek is het vaststellen van de geschiktheid van cameravallen voor veldonderzoek naar de boommarter. Het is ondermeer de bedoeling om van verschillende voor boommarter geschikte (potentiële) leefgebieden in Nederland vast te stellen of boommarters daar wel of niet voorkomen. In plaats van zelf door het bos te struinen, wacht de vis rustig tot de boommarter naar haar toekomt.

De Methode en materialen

Bij elke camera worden drie paaltjes in de grond geslagen, met op ieder paaltje een andere lokstof. De lokstoffen zijn bedoeld om de boommarters uit de omgeving naar de cameraval te lokken. Om de geurstoffen extra te verspreiden wordt deze ook op hogere plekken zoals boomtakken aangebracht. Elke week worden de lokstoffen ververst, zodat de geur ver genoeg blijft dragen om de boommarter aan te lokken.

Als lokstoffen is er gekozen voor visolie, valerianolie en marterlokstof (met een onbekende maar sterk geurende inhoud). Deze stoffen zijn gekozen naar ervaringen van eerder onderzoek, onder andere door leden van de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN-VZZ). Zodra het dier naar de paaltjes toeloopt wordt de camera geactiveerd door beweging. De camera neemt vervolgens 3 foto's met een tussenpose van 13 seconden. De camera reageert dan 1 minuut lang niet, is er dan weer beweging worden er weer 3 foto's maakt.

Elke week worden de cameraopstellingen gecontroleerd. De accu's en geheugenkaarten worden verwisseld. Wanneer alle camera's zijn gecontroleerd worden de foto's vol spanning bekeken in de hoop dat een boommarter zich heeft laten fotograferen. Er worden ook andere dieren door deze geuren aangelokt. De waarnemingen van deze andere zoogdieren zijn ook zeer welkom. Op de foto is niet alleen het dier te zien, maar ook de datum, tijd, stand van de maan en de temperatuur. Regelmatig zijn er foto's 'loos', dit houdt in dat er wel een foto is gemaakt maar niets is te zien. Waarschijnlijk is het dier dan te snel gepasseerd en al uit beeld voor de camera afging. Soms is het bepalen van de soort moeilijk. Maar gelukkig levert het onderzoek meestal prachtige plaatjes op zoals te zien op onderstaande foto's.

Cameravallen op de Veluwezoom

Op vrijdag 29 februari zijn de cameravallen geplaatst op diverse locaties op de Veluwezoom, een gebied beheerd door Natuurmonumenten. De locaties zijn mede bepaald met de hulp van Vilmar Dijkstra. Vilmar doet al sinds 1994 onderzoek naar het gebruik door boommarters van holle bomen op de Veluwezoom. Samen met Chris Achterberg, de stagebegeleider binnen Zoogdierverseniging VZZ, en Andre ten Hoedt van Natuurmonumenten zijn de definitieve locaties uiteindelijk bepaald en kon het echte werk beginnen. De Veluwezoom is bedoeld als testgebied omdat de dichtheid van boommarters vrij hoog is en de territoria van individuen globaal bekend zijn. Het bleek niet makkelijk om een boommarter te lokken: 3 keer liet een boommarter zich fotograferen. Het gaat hierbij vermoedelijk om twee individuen. Naast de boommarter hebben veel andere zoogdieren zich laten vastleggen. Zwijnen kwamen het meest in beeld en ook edelherten, een ree, een damhert, vossen, dassen en een eekhoorn kwamen op bezoek bij de cameravallen.

Het vervolg

Op 18 april 2008 zijn de cameravallen voor het laatst gecontroleerd en opgehaald uit de Veluwezoom. De cameravallen gaan naar een nieuw gebied, de bossen bij Ommen en Hardenberg. We hopen ook daar boommarters op de foto te krijgen en alle andere (zoog)dieren zijn natuurlijk ook waardevolle waarnemingen. Het is de bedoeling dit jaar verschillende gebieden met cameravallen te onderzoeken op de aanwezigheid van boommarters. Boommarters opgelet, de fotovallen komen er aan!

Madieke Gehem

Foto's van de cameravallen op de Veluwezoom. © Zoogdierverseniging VZZ

Gezocht: exotische zoogdieren

Zoogdierverseniging VZZ houdt zich niet alleen bezig met onze inheemse zoogdieren. Samen met andere VOFF partners en www.waarneming.nl willen we dit jaar een goed beeld krijgen van de verspreiding van exotische dieren en planten in Nederland. Daarom een roep om waarnemingen van exotische zoogdieren.

Dat gebeurt op initiatief van de Commissie Invasieve Exoten i.o. (COIE). De COIE i.o. adviseert de minister van LNV over exoten die nog niet in Nederland zijn (preventie), maar ook over hoe om te gaan met exoten die al wel zijn waargenomen in Nederland. Op tijd signaleren van nieuwe exoten in Nederland is belangrijk. Ingrijpen tegen schadelijke invasieve exoten is dan wellicht nog mogelijk. Voor deze vroegtijdige signalering wil de COIE i.o. graag gebruik maken van de netwerken van Waarneming.nl en de VOFF.

Ontsnapt!

Exotische zoogdieren definiëren we als zoogdieren die door toedoen van de mens in Nederland/Europa terecht komen maar er oorspronkelijk niet thuis hoorden: de muskusrat, Amerikaanse nerts of wasbeerhond zien we als exoot, de otter en bever niet.

Bij zoogdieren gaat het meestal om dieren die ontsnappen bij kwekers of hobbyisten. Zo staat in het "VZZ mededelingenblad" van 1958 al een bericht van de Plantenziektkundige Dienst te Wageningen met de eerste waarnemingen van "wilde" Amerikaanse nertsen. Een recenter voorbeeld is de vestiging van gestreepte stinkdieren in het Blauwe Bos te Friesland.

Wasbeer. Flickr Creative commons © Ruthanne.

Eekhoorns

De laatste jaren duiken er als nieuwkomers in Nederland met name veel exotische eekhoorns op. De afgelopen vijf jaar werden al 9 exotische eekhoornsoorten in het wild gesignaleerd, waarvan de bekendste misschien de Siberische grondeekhoorns bij Tilburg zijn (foto). Exotische eekhoorns lijken erg populaire huisdieren te zijn en omdat ze dagactief zijn, worden ze relatief makkelijk gezien. In Engeland bleken exotische grijze eekhoorns ecologisch en economisch schadelijk: ze verdrongen de inheemse rode eekhoorn, en geven relatief veel schade in de bosbouw. Het is dus zaak om de vinger aan de pols te houden wat betreft voorkomen van exotische eekhoorns.

Waarnemingen gezocht

Kortom: ook úw waarnemingen van uitheemse zoogdieren zijn van waarde. Heeft u een exoten als Amerikaanse nerts, muskusrat of vreemde eekhoorn gezien, geef deze dan door via www.telme.nl of waarneming@zoogdier.nl. Ook oude waarnemingen en waarnemingen van verkeerslachtoffers zijn welkom.

Er worden in Nederland veel verschillende exotische eekhoorns gehouden, die in sommige gevallen erg op elkaar lijken. Geef dus in die gevallen een zo goed mogelijke omschrijving van het dier (tel bij gestreepte eekhoorns de donkere streepjes, let op de kleuren van die donkere streepjes en of die streepjes tot aan de snuit doorlopen of niet!). Een foto, hoe vaag ook, is helemaal welkom, en kan ook opgeladen worden via www.telme.nl.

Jasja Dekker

Populaties van exotische eekhoorns in Nederland

In opdracht van de Commissie Invasieve Exoten i.o. (COIE), ressorterend onder het Ministerie van LNV, is de Zoogdierverseniging VZZ bezig met een risicoanalyse uitheemse eekhoorns. Daarbij wordt onder andere een overzicht gemaakt welke soorten in Nederland worden gehouden en verhandeld en welke soorten in het wild zijn waargenomen. Tijdens dit project kregen wij meldingen van twee populaties van uitheemse eekhoorn die nog niet (algemeen) bekend waren en op de valreep nog een melding van moedwillige uitzetting.

Het betreft een populatie Siberische grondeekhoorns (ook bekend als Aziatische grondeekhoorn of Boeroendoek) en een populatie Pallas eekhoorns (ook bekend als Chinese roodbuikeekhoorn).

Van de Siberische grondeekhoorn was al een populatie bekend bij Tilburg. Deze populatie lijkt zich langzaam uit te breiden. De tweede populatie leeft ten oosten van Weert in Midden-Limburg. Het is niet bekend hoe groot het gebied waar ze leven precies is. Het is evenmin bekend hoe groot de populatie is. Er zijn in ieder geval meldingen van meerdere dieren en van voortplanting. De

herkomst van de dieren is onbekend.

De Pallas eekhoorn komt eveneens voor ten oosten van Weert. Enkele kilometers ten zuiden van de Siberische grondeekhoorns. Navraag in de omgeving leerde dat deze dieren afkomstig zijn van een dierenhandelaar en de handelaar bevestigt dit (en ontkent de herkomstbron van de Siberische grondeekhoorns te zijn). Omstreeks 1998 zijn daar 10 tot 12 dieren ontsnapt en deze hebben zich in de omgeving verspreid en planten zich voort. Ook bij deze soort is momenteel niet bekend hoe groot het actuele verspreidingsgebied is. Er zijn wel berichten binnengekomen dat in het 9 kilometer verderop gelegen natuurgebied Mariahof in België eekhoorns worden gezien die gezien de beschrijving goed overeenkomen met de Pallas eekhoorn. Indien dat zo is dan is het aannemelijk dat het bosrijke tussengebied eveneens tot het actuele leefgebied behoort. Dan is er waarschijnlijk sprake van tientallen exemplaren. Het is niet bekend in hoeverre deze soort de inheemse rode eekhoorn verdringt.

Pallas eekhoorn. Flickr Creative commons © Leemt2.

Op 31 mei heeft een particulier in Amersfoort 10 Japanse eekhoorns uitgezet in een nieuwbouwwijk. De persoon in kwestie vond het jammer dat er na stadsuitbreiding geen rode eekhoorns meer in zijn woonomgeving voorkwamen en dacht dit met het uitzetten van exoten op te lossen. De Zoogdierverseniging VZZ heeft met een persbericht scherp gereageerd en aangifte gedaan van overtreding van de Flora- en faunawet. Inmiddels heeft de persoon aangegeven de dieren weer te vangen. De buurtbewoners waren volgens verschillende krantenberichten zeer positief over de uitzetactie. Dat dit echter van tijdelijke duur kan zijn als een dergelijke actie echt aanslaat getuigd het (sappige) verhaal van de correspondent van het NOS journaal in Groot Brittannië:

Mail uit Londen: eetbare eekhoorns

Een van de betere Londense restaurants heeft sinds vorige week eekhoorn op het menu. Ik heb geen idee wie de leverancier is, maar ik heb de eigenaar laten weten dat mochten zich problemen voordoen met de bezorging, hij op mij kan rekenen. Als er eekhoorns aan een vroegtijdig einde geholpen moeten worden mag restaurateur Terence Conran mijn achtertuin als de zijne beschouwen.

Eerst vond ik ze nog wel leuk, die grijze, pluizige beesten op het gras, maar nu moet ik me inhouden hun grijze pluizigheid (sorry, Beatrix Potter) niet naar het hiernamaals te slaan. Als ze geen bloembollen opgraven kraken ze vogelkasten, vernielen de plantebakken en terroriseren de koolmezen.

Tuig
Eekhoorns zijn het tuig van de richel in Londens groene zone. De uitvoerders van zinloos geweld. Want je mag je gelukkig prijzen als ze zich tot het gazon beperken. Een kennis had ze op zolder waar ze alle kabels doorbeten. Dankzij deze ratten met pluimstaarten geen verlichting, computers, vaatwasser, koelkast.

Ter verdediging zeggen de Engelsen dat de grijze variant destijds ook maar is komen aanwaaien. De oorspronkelijke ingezetenen waren de roodbruine eekhoorns die, uiteraard, uiterst beschaafd zijn, zich beperken tot beukenootjes, het liefst op hun nest relaxen en vermoedelijk in de avonduren hun Engelse tongval perfectioneren. Maar zij zijn nagenoeg uitgeroeid door de agressieve grijzen die per ongeluk rond de vorige eeuwwisseling uit de VS kwamen aanzetten en vijftig jaar later de autochtonen verdrongen hadden. De immigranten hebben het weer gedaan.

Marinade
Maar er is dus een oplossing. Want wat de grijze voor hebben op de rode is dat ze zoet en sappig zijn. Je hebt er tenminste twee per persoon nodig. Na gevild te zijn (de kop kan er desgewenst aanblijven) dienen ze gemarineerd te worden in olijfolie met zout, peper en een beetje citroensap. Rijg ze daarna aan een spies en gril ze aan beide kanten.

Dat is tenminste een gerecht voor de barbecue waar ik deze zomer niet de deur voor uithoef.

Lia van Bekhoven

Bron: http://www.nos.nl/nosjournaal/columns/londen/bekhoven_020605.html

Mochten mensen meer informatie hebben over uitheemse eekhoorns in Nederland en met name als ze meerdere dieren tegelijk zien, dan houden we ons warm aanbevolen om deze informatie te ontvangen.

Vilmar Dijkstra

Soort van het jaar; de tussenstand

Na onze oproep in de vorige Telganger zijn 127 waarnemingen van bunzingen doorgegeven via de website www.telmeel.nl. Ze zijn mooi verspreid over Nederland. Een goed begin van onze campagne om meer over deze marterachtige te weten te komen. Maar nog te weinig voor analyses naar de relatie tussen landschapskenmerken en het voorkomen van de bunzing of om uitspraken over de populatieontwikkeling te kunnen doen. Ga dus vooral door met het doorgeven van waarnemingen!

Let daarbij wel op dat je alle belangrijke informatie doorgeeft. Zo vullen veel mensen het 'observatietype' niet in. Ook is niet altijd duidelijk of het een waarneming van een levend of een dood dier betrof. Dit kan je onder het kopje 'toon extra velden' op het invoerblad 'Nieuwe waarneming' van telmeel.nl doorgeven; klik op de pull down menu's 'sporen' en 'doodsoorzaak'.

Dennis Wansink

Even voorstellen

Eric van Kaathoven

Nieuw op het kantoor van de Zoogdiervereniging VZZ is communicatiemedewerker Eric van Kaathoven. We stellen hem even voor.

Eric van Kaathoven.

Eric is 35 jaar, getrouwd en woont in Elst. Hij is half april overgekomen van de Stichting Natuur en Milieu waar hij communicatieadviseur was voor het team Natuur en

Landbouw. Hij leidde daar onder andere de campagne Nacht van de Nacht, een pleidooi tegen de toenemende lichtvervuiling en voor het behoud van de donkere nacht. En Eric was campagneleider van de pas opgestarte campagne 'Voor mij? Graag zaagselvrij!' waarin de milieuorganisatie bedrijven als Friese Vlag aanspreekt op hun rol in de kap van het regenwoud. Hoe dat zit? Kijk op www.natuurenmilieu.nl en op www.nachtvandenacht.nl. Daarvoor werkte hij bijna tien jaar voor de Gelderse Milieufederatie en studeerde hij Milieukunde aan de universiteit van Nijmegen.

Eric komt de communicatiekracht van de Zoogdiervereniging versterken. Hij zal verschillende taken op zich nemen waaronder het pers- en mediabeleid, de eindredactie van het tijdschrift Zoogdier en van de website van de Zoogdiervereniging. Het is zijn ambitie om de Zoogdiervereniging VZZ en haar werkzaamheden bekender te maken. Eric licht toe: 'Hoe meer mensen we kunnen bereiken en enthousiast kunnen maken, hoe beter we de zoogdieren kunnen helpen.'

Barbara Pattikawa

Tevens is er een nieuwe secretariaatsmedewerkster en management assistente op het kantoor van de Zoogdiervereniging: Barbara Pattikawa. Ook haar stellen we even voor.

Barbara is geboren op 19 september 1975 in Zevenaar. Tijdens en na haar studie culturele antropologie in Nijmegen heeft ze voornamelijk in de administratie gewerkt. Zo was ze bij Scaldia Papier in Nijmegen bij de crediteurenafdeling werkzaam en heeft ze bij Syngenta Seeds in Kleef (Duitsland) 2 jaar lang de global business manager ondersteund. Op dit moment woont Barbara met haar man Dave en dochtertje Isabella in Kleve Bienen, vlak aan de dijk.

Sinds 1 April is Barbara 3 dagen in de week op het kantoor van VZZ te vinden, waar ze de dames van het secretariaat en het management team assisteert.

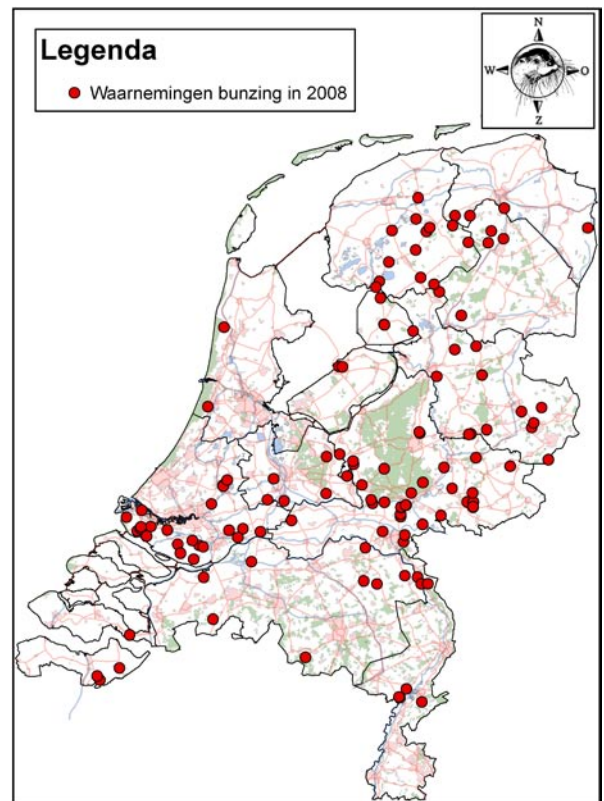

Barbara Pattikawa.

Geef uw waarnemingen door op Telmeel.nl

Ziet u wel eens een konijn, een molshoop of prenten van een ree? Geef het dan door via www.telmeel.nl. Uw waarnemingen zijn van groot belang voor het beheer en de bescherming van zoogdieren.

Er verandert veel in het Nederlandse en Vlaamse landschap. Dat gaat zo snel dat wel eens vergeten wordt dat hier ook allerlei dieren en planten leven. Daar wordt niet altijd rekening mee gehouden, maar vaak is ook niet bekend welke soorten in een gebied voorkomen. Via de website www.telmeel.nl kan nu iedereen gemakkelijk zijn waarnemingen van planten en dieren doorgeven. Zo krijgen we een beter beeld welke soorten waar voorkomen en kan daar, voordat met de bouw van een weg of nieuwbouwwijk begonnen wordt, rekening mee gehouden worden.

Bunzingen in 2008. Bron: www.telmeel.nl (4-6-'08).

Wat gebeurt er met mijn waarnemingen?

De waarnemingen van zoogdieren worden door de Zoogdierverseniging VZZ gebruikt voor onderzoek, beheersadviezen en beleidsbeïnvloeding. De gegevens zijn ook voor derden beschikbaar. Via het Natuurloket (www.natuurloket.nl) kunnen projectontwikkelaars, groene adviesbureaus, maar ook natuurbeschermingsorganisaties gegevens opvragen. Dus, als voor u de natuur telt, geef dan uw waarnemingen door via www.telme.nl.

Boek Zoogdieren van West-Europa gratis!

Zoogdier, het tijdschrift van de Zoogdierverseniging VZZ, is vernieuwd. De interessante artikelen die we altijd al hadden zijn gebleven, maar de vorm is sterk verbeterd. Het wordt nu op A4-formaat gedrukt. Mooie foto's en andere plaatjes illustreren de fascinerende wereld van de in het wild levende zoogdieren in Nederland en Vlaanderen. En niet te vergeten het onderzoek daarnaar.

Voor u als zoogdierwaarnemer hebben we een uniek aanbod. Als u nu voor minimaal twee jaar lid wordt à € 18,- per jaar ontvangt u het boek 'Zoogdieren van West-Europa' (winkelprijs € 29,95) gratis.

Neem contact op met het secretariaat van de Zoogdierverseniging (026-3705318, leden@vzz.nl) en meldt u aan als lid.

Wilt u zich nog verder in zoogdieren verdiepen dan kunt u ook kiezen voor een volledig lidmaatschap. U ontvangt dan naast Zoogdier, twee keer per jaar het wetenschappelijke tijdschrift Lutra (zie <http://www.vzz.nl/lutra>). Ook het volledig lidmaatschap bieden wij u aan inclusief de veldgids 'Zoogdieren van West-Europa'. Het volledig lidmaatschap kost € 30,- per jaar.

Deze aanbieding geldt zolang de voorraad strekt.

Gezocht: vrijwilligers op kantoor of thuis

Het afgelopen jaar hebben diverse vrijwilligers de Zoogdierverseniging VZZ zeer waardevol ondersteund door op kantoor allerlei werkzaamheden te verrichten. Door het vertrek van een paar van hen kunnen we de diensten van nieuwe vrijwilligers goed gebruiken!

Heb je zin om de Zoogdierverseniging VZZ van nabij te leren kennen en je in te zetten voor zoogdierbescherming zonder 's nachts buiten rond te struinen meldt je dan aan op ons kantoor zoogdier@vzz.nl, tel: 026-3705318. Jouw hulp is hard nodig terwijl jij je hobby kan uitvoeren of je CV uitbreiden met werkervaring. We zijn op zoek naar mensen die:

- gegevens willen invoeren;
- de bibliotheek actueel willen houden (bibliothecaris);
- bijhouden en archiveren van zoogdieren in het nieuws;
- teksten schrijven om de website actueel te houden;
- de stand van Zoogdierverseniging VZZ willen bemannen

Telganger Digitaal

In de vorige Telgangers hebben wij steeds een berichtje geplaatst voor het digitaal ontvangen van de Telganger. Inmiddels hebben wij al veel aanmeldingen ontvangen. Het voordeel: papierbesparing en bovendien foto's / kaarten in kleur, het gewenste artikel of pagina via een link direct te bekijken.

Indien u deze Telganger via de post hebt ontvangen en u hebt de beschikking over e-mail, meld u dan aan om van de voordelen te profiteren en onze kosten te drukken. Aanmelden? Even een e-mailtje naar: marja.horsting@vzz.nl

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

provincie limburg

PLATTELAND
IN UITVOERING
'n Buitenkans voor Limburgers

Colofon. Ieder half jaar maakt het team Onderzoek & Advies een kort verslag van verrichtte activiteiten en de voortgang van de monitorings (NEM)- en verspreidingsonderzoeken (VONZ): "De Telganger".

Het monitorings- en verspreidingsonderzoek aan Nederlandse zoogdieren is mede mogelijk gemaakt door financiering door het Ministerie van LNV. Partners in de monitoringsonderzoeken zijn SOVON en het Centraal Bureau voor Statistiek.

Heb je opmerkingen, ideeën, mededelingen met betrekking tot Zoogdierverspreidings-onderzoek? Geef ze dooren ze komen in de Telganger: zoogdier@vzz.nl. Tot ziens!

Chris Achterberg, Dick Bekker, Emilie de Bruijkere, Jasja Dekker, Vilmar Dijkstra, Roline Eikelboom, Erik Jan Hofmeyer, Marja Horsting, Hans Huitema, Neeltje Huizenga, Eric Jansen, Herman Limpens, Victor Mensing, Franca Meuwese, Wesley Overman, Svetlana Miteva, Johannes Regelink, Jos Teeuwisse, Eric van Kaathoven, Barbara Pattikawa, Johan Thissen, Dennis Wansink, Sil Westra en Richard Witte van den Bosch.

Adres: Zoogdierverseniging VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem

Telefoon: 026-3705318

Website: www.vzz.nl en www.vleermuis.net